

ESKİ YUNAN'DA TARİH DÜŞÜNCESİ

The Idea of History in Ancient Greek

Arzu İbişi Temelli*

ÖZET

Bu çalışmada Eski Yunan'da tarih düşüncesinin gelişme sürecinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, tarih terimine yüklenen anlamlar; Eski Yunan'da toplumsal sınıflaşma, çok tanrılı din anlayışı gibi bazı toplumsal ve kültürel özelliklerin tarih düşüncesine yansımaları; ilk tarihçilik örnekleri olarak gösterilen ozanların anlatıları ve gerçek anlamda bilimsel tarihçilik örneği olarak kabul edilen Herodotos ve Thukydides'in tarih düşünceleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler : Tarih, tarih düşüncesi, Herodotos, Thukydides.

ABSTRACT

It has been aimed in this study to investigate the development process of the idea of history in Ancient Greek. In accordance with this purpose, the meanings of history; reflection of some social and cultural properties –like social classifications, the sense of polytheistic religion- on the idea of history in Ancient Greek; the stories of poets which are pointed to the first instances of historiography; and the idea of history of Herodotus and Thukydides that are admitted as first instances of scientific historiography have been discussed.

Keywords : History, the idea of history, Herodotus, Thucydides.

---

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü.

Tarih düşüncesi, "insanı bilmek" üzerine kurulmuştur. İnsanı bilmek, insan üzerine çok yönlü olarak düşünmeyi, insanı zamansal boyutta yani geçmiş, şimdi ve gelecek boyutunda düşünmeyi gerektirmektedir. Bu tip bir düşünme, üzerine eğildiği nesne her ne ise onu tarihlendirmektir. Yani insanın kökeni üzerine üç zamansal boyut çerçevesinde düşünmek, insanın tarihliliği üzerine düşünmek anlamına gelir. Böyle bir düşünme, tarih bilincinin oluşmasının koşuludur ve düşünmenin nesnesi insan olduğundan, tarih bilinci aynı zamanda kendilik bilinci olmaktadır.

Eski Yunan dünyasına bakıldığında, insana ve evrene ilişkin çeşitli açıklama denemelerini içeren renkli bir tablo ile karşılaşılır. Bu tabloda tarih düşüncesi açısından en fazla önem taşıyan unsur ise, Yunan düşünürlerinin arke arayışıdır. Nitekim bu arayış, evren açıklaması üzerinden, insana ilişkin olarak hem tarih bilincinin hem de kendilik bilincinin oluşmasına olanak tanıyarak felsefe ile tarih arasındaki bağı da kurmaktadır. Her ne kadar ilk bakışta Yunan düşünürlerinin doğaya yönelmeleri ve doğayı açıklama çabası gütmeleri dikkati çekse de, bu yönelim insanın kendisini açıklama çabasının bir ürünü olarak görülmelidir. Ayrıca bu yönelim, Eski Yunan'da tarih düşüncesinin gelişmesinde hem hareket ettirici unsur ve hem de geciktirici neden olarak yorumlanabilir. Hareket ettirici unsur olarak yorumlanabilmesine olanak veren şey, bu yönelimin, insanın kendi kökenini doğa üzerinden tanımlamasını sağlaması ve köken problemi olmak bakımından da bir tarihli düşünmeyi gerektirmesidir. Geciktirici neden olarak yorumlanabilmesinin sebebiyse, doğaya yönelimin, tarih düşüncesinin gelişimi açısından getirdiği olumsuz tablodur; yani bu yönelimin, tarihçiliğin Eski Yunan düşün dünyasında bir disiplin olarak kurulması ve ilerlemesine dair ilgiye gem vurmuş olabileceğidir. Ancak her ne kadar Eski Yunan düşünürlerinin öncelikli ilgisi doğa üzerine olsa da, bu aslında bütünlüklü bir evren açıklamasının ilk ayağını oluşturmuştur. Evren tasavvurunun ikinci ayağı insanın kültürel-tarihsel var oluşu üzerinden yapılan açıklamadır. Zaten insan, doğayı açıklama denemelerini de, evrende kendi yerini belirleme ve doğayı ne ölçüde kendi yararına kullanabileceğini anlama çabasıyla gerçekleştirdiğinden, doğaya yönelimle, insana ve onun sunduğu kültür dünyasına yönelimin birbirini tamamladığı düşünülmelidir.

Eski Yunan dünyasında, evrene ve insana ilişkin ilk açıklama denemeleri mitoslardır ve bu denemeler hem doğayı hem de insanın tarihsel-kültürel oluşunu ele aldıklarından tarih düşüncesinin de ilk örnekleri sayılabilirler. Ancak evreni ve insanı açıklama etkinliğinde mitosların zamanla yetersizleşmesi sonucunda, rasyonel açıklama denemelerine girilmiş ve burada tarih araştırmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yönelim sonucunda, Eski Yunan dünyasında, efsanelerin aktarıcılığından yani mitolojik anlatımdan, tarihsel olayların sistemli şekilde aktarıcılığına geçiş söz konusu olmuş ve Herodotos ile Thukydides'e gelinceye kadarki süreçte, çeşitli tarih çalışması denemeleri yapılmıştır. Bu iki isimle birlikte ise, bilimsel tarihçiliğin ilk örnekleri sunulmuştur.

Bu çalışmada, Eski Yunan'da evrene ve insana ilişkin tarih bilincinin oluşmasına hizmet eden tarihçilik örneklerinin neler olduğu görülmeye çalışılacak, Eski Yunan dünyasında tarih düşüncesinin sistemli ve bütünlüklü hale gelme süreci değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede amaçtan sapmamak adına filozofların tarihe ilişkin görüşlerine değinilmeyecek, yalnızca tarihçilerin görüşleri incelenecektir. Bunun için de, ilkin tarih teriminin yüklendiği anlamlar, bu anlamların oluşmasında rol oynayan toplumsal özellikler ve sonrasında ozanlarla gelişen tarih anlatıcılığının taşıdığı nitelikler, özellikle Homeros örneği üzerinden incelenmeye çalışılacak; buradan hareketle de bilimsel tarihçiliğin gelişmesinde iki önemli isim olarak kabul edilen Herodotos ve Thukydidēs'in tarih düşünceleri/tarihçilikleri ele alınacaktır.

I. Tarih Terimine Yüklenen Anlamlar

Tarih (ιστορία) terimi iki temel anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan biri, olup biten şeyler olarak tarih, yani zaman içindeki değişmelerin tümü, geçmiş, insanın dünyasında olup bitmiş olanlar anlamında tarih; diğeri geçmişin incelenmesine dayanan bilgi ve bilim türü olarak tarihtir.¹ Başka deyişle, olayların bir yöntemle dayalı olarak araştırılması etkinliği ve bununla ilişkili olan bilgi türü ile doğal fenomenlere ilişkin sistemli açıklama, tarih teriminin anlam içerikleridir. Yunanca *historiā* terimi, araştırma yoluyla bilme ya da öğrenme ve ayrıca, hikâye ve tarih anlamlarına gelmektedir; *historian* (tarihçi) ise, bilgin, bilge, otorite gibi anlamlara gelen *histōr* teriminden türemiştir.²

D. Özlem, tarih teriminin kökeni ve Eski Yunan'daki anlamını şöyle açıklamaktadır :

“Tarih” sözcüğünün Batı dillerindeki tüm karşılıkları (Latince: historia, İtalyanca: storia, Fransızca: historie, İngilizce: history, Almanca: historie) Grekçe istoria, istorein sözcüğünden gelir. Sözcük İyon lehçesinde “bildirme”, “haber alma yoluyla bilgi edinme” anlamlarında kullanılmıştır. Attika lehçesinde ise sözcüğün görerek, tanık olarak bilme anlamlarının yanı sıra, çok daha geniş bir anlam içeriğiyle fizik, coğrafya, astronomi, bitki ve hayvan bilgisi ve hattâ giderek “doğa bilgisi”ni kuşatacak biçimde kullanıldığı görülür.

Özlem'in aktardığına göre *istoria* terimi bir de, açıklama olanağı (o an için) bulunamayan ve bu bakımdan ya olağanüstü ya da olağandışı sayılan güneş tutulması, mıknaṭis gibi doğal olgular hakkındaki tanıklık bilgisi anlamında kullanılmıştır.³ Bu

¹ Bkz.: B. Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s.159; ayrıca William P.Alston vd., **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Second Edition, Cambridge University Press, USA, 1999, s.671.

² Bkz.: **The Oxford Dictionary of English Etymology**, Ed. By C.T.Onions, Oxford at the Clarendon Press, Great Britain, 1966, s.442.

³ Bkz.: D.Özlem, **Tarih Felsefesi**, 8. bs., İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004, s.21.

anlamıyla istoria, bir genel açıklamaya sokulamayan, ancak gözlenen, "tanık olunan" (istorein) olayların bilgisine verilen ad olmuştur.⁴

Eski Yunan'da tarihe yüklenen anlamlardan biri de, dönemin bilgi ve bilim anlayışıyla ilişkilidir. Yunanlılarda tarihe yaklaşım, ya efsane temelli açıklama modeli çerçevesinde belirlenmiştir, ya da İyonya bilim anlayışı çerçevesinde gelişen araştırmaya dayalı ampirik temelli anlayış modeliyle belirlenmiştir.⁵ İlk dönemde geçmişin araştırılması anlamında tarih, efsane anlatımı ile neredeyse bir tutulmuştur ve bu anlamda tarih, ampirik bir araştırmaya elvermemektedir. Bu nedenle, o dönemde özellikle geçmişin araştırılması anlamında tarih çalışmasına bilimsel değer yüklenmemiştir. Sözelimi Platon, *Kritias*'ta efsanelerin, eski şeylerin araştırılmasının, ancak şehirlerde boş vakit kaldığı zaman, bazı kimseler yaşamak için gerekli şeylere kavuştuktan sonra baş gösterdiğini söylemektedir.⁶ Bu anlamda tarih, insanın yaşamasını devam ettirmesi için zorunluluk taşıyan bir öge, bir ihtiyaç değildir. Yine Aristoteles'in bakış açısına dikkat ettiğimizde, tarihin bilim sınıflamasına alınmadığını görür ve hatta genel olanı tasvir ettiği için şiirin, tikel olanı tasvir eden tarihten daha bilimsel olduğu görüşüyle karşılarız.⁷ Bu anlayışa göre tarih, yalnızca deneysel olguların bir koleksiyonudur; oysa şiir bu tip olgulardan tümel bir yargı çıkarır.⁸

Tarihe yüklenmiş olan bu anlamlar, tarih düşüncesinin felsefi değerinin de henüz bütünlüklü olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir. Meyerhoff, bilgi ve bilim açısından tarihe verilen değerden yola çıkarak, tarih felsefesinin, eski dünyanın herhangi bir yerinde –kurgusal anlamda, doğa, insan ve toplum felsefelerine benzer biçimde; ya da çözümsel anlamda, bilim, aktöre, siyaset veya sanat bilgisinin doğası içinde mantıki araştırmalar olarak- bulunmadığını iddia etmektedir. Eski dünyada tarih felsefesinin örneğine rastlanmaması Meyerhoff'a göre, özellikle Platon ve Aristoteles'in oluşun (*Becoming*) tarihsel dünyasından çok varlığın (*Being*) sonsuz alanıyla ilgilenmelerinin sonucudur; ancak bu, eski Yunanlıların tarih dışı bir halk olduğu anlamına gelmez.⁹ Oluşun alanından çok, varlığın alanına yönelmek, yalnız Platon ve Aristoteles'te değil, onlardan önce gelen (doğa) filozoflar(ın)da da görülen bir özelliktir. Bu nedenle Eski Yunan'da tarihçiliğin önem kazanmasındaki gecikmenin, düşünürlerin esas ilgisinin doğaya yönelmesi ile bağlantılı olduğu savunulabilir.

Hegel, Yunanlıların doğaya ilgisini, merak duygusuna bağlayarak açıklamaktadır. Ona göre Aristoteles'in felsefenin meraktan doğduğunu söylemesi gibi, Yunan doğa görüşü de bu tür meraktan doğmuştur. Burada uyarılmış Yunan Tini daha çok

⁴ Bkz.: A.e., s.21-22.

⁵ Bkz.: Bıçak, Ayhan, **Tarih Düşüncesi II : Felsefe ve Tarih**, Dergah Yayınları, İstanbul, t.y., s.110.

⁶ Bkz.: Platon, **Kritias**, Çev. Erol Güneş, Lütfi Ay, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2001, 110b.

⁷ Bkz.: Aristoteles, **Poetika**, Çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, 1451b 5-11.

⁸ R.G.Collingwood, **The Idea of History**, Oxford University Press, New York, 1976, s.24.

⁹ Hans Meyerhoff, **Zamanımızda Tarih Felsefesi**, Çev. Abdullah Şevki, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s.24.

Doğadaki doğal olan karşısında hayrete düşmektedir ve bunu yabancı bir şey olarak almaktadır; ama yine de ona bir güven duymaktadır. Bu da, doğal olanın Tin tarafından uyaran olarak alınıp kendisi için geçerli olabilecek bir Tinsele dönüştürülmesi sürecini sağlamaktadır. Bu tinsel başlangıç, Yunanlılarının kendilerine dair tasarımlarının pek çoğunda bulunmaktadır.¹⁰ Yani yabancı olanın (doğanın) anlaşılması, tanıdık olanın (insanın) anlaşılmasının bir koşulu olarak görülebilir.

Yunan dünyasında doğaya yönelik ilginin kültürel alana yönelik ilgiden fazla oluşu, tarihin tümüyle göz ardı edilmesine neden olmamıştır. Nitekim insanın doğadan hareketle kendi var oluşunu temellendirmeye çalışması bir tarih sorunudur. İnsan kendi var oluşunu temellendirebilmek için kendi tarihini anlamlandırmak zorundadır. Antikçağ Yunan felsefesinin ana problemi de evreni ve insanın evrendeki konumunu temellendirmek olduğundan, bu dönemin düşünürleri felsefe dizgeleri içinde, çok belirgin olmasa da, tarih sorununu tartışmak durumunda kalmışlardır. Bu tartışma, dönemin siyasi ve toplumsal özellikleri ile de yakın bir bağlantı içinde olmuştur.

Wartenburg, antikçağ tarih anlayışına ilişkin yorumunda, siyasi görüşlerle tarih düşüncesi arasında bağlantı kurmuş; özellikle Aristoteles'te devlet tiplerinin bir form olarak bulunuşu ile ilişkili olarak, Grekler için *geçmiş* ve *geleceğin* bu formların tekrarlanıp durduğu gelip geçici bir evrenle ilgili zaman boyutları olduğunu söylemiştir. Yani insanların ve toplumların geçmişleri de, gelecekleri de bu formlar çerçevesinde rastlantısal olarak dönenen, bir *sürekliliği* olmayan şeylerdir. Ona göre, insanî-toplumsal yaşam, geçmişten geleceğe doğru sürekli bir gelişimi olmayan bir yaşamdır. Bu yaşam, belli devlet formları çerçevesinde rastlantısal olarak dönenen, bu formlara göre *tekrar eden*, kesik ve birbirinden kopuk halkalardan ibaretti. Kısacası Grekler için tarih, rastlantısal olarak tekrar eden bir süreçti. "Tarih tekerrürden ibaretti".¹¹ Meyerhoff da bu yorumu desteklemektedir, ona göre de Greklerin tarih anlayışı döngüseldir ve 18. yüzyılda Vico, *Yeni Bilim (New Science, 1725)* adlı yapıtı ile, eski Yunan'ın dairesel tarih devreleri (*cyclical phases*) konusunu yeniden canlandırmıştır.¹²

Wartenburg ve Meyerhoff'un bu yorumları, yukarıda belirttiğimiz gibi, tarih düşüncesinin, toplumsal yapıdan, kültürel özelliklerden bağımsız olarak şekillenemeyeceği fikrini de desteklemektedir. Bu nedenle Eski Yunan'da tarih terimine yüklenen anlamların daha iyi anlaşılması ve tarih düşüncesinin gelişim seyrinin görülebilmesi açısından, Eski Yunan'ın dikkat çekici toplumsal özelliklerine de bakmak gerekmektedir.

¹⁰ Bkz.: Hegel, **Tarih Felsefesi**, Çev. Aziz Yardımlı, 2.bs., İdea Yayınevi, İstanbul, 2010, s.176.

¹¹ Bkz.: Paul Yorck Wartenburg, v., **Bewusstsein und Geschichte**, 1891, yeni baskı 1956, ss.11-17; akt. : Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi**, s.25.

¹² Meyerhoff, a.g.e., s.27.

II. Eski Yunan Dünyasında Toplumsal Özelliklerin Tarih Düşüncesine Yansımaları

İnsan yaşamının geçmiş, şimdi ve gelecek şeklindeki üç boyutuna ilişkin bir araştırma etkinliği olması bakımından tarih, toplumsal gelişmeler ve dönüşümlerle iç içe ilerlemektedir. Eski Yunan dünyasının kendine özgü toplumsal özelliklerinden en belirgin olanı, insan anlayışına bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal sınıflaşmadır. Yunanlılar sınıflı toplum anlayışını doğal bir durum olarak görmüşlerdir. Sınıf anlayışı mitolojik dönemlerden polislerin yıkılışına kadar sürmüştür.¹³

Yunan toplumunda soylular ile soylu olmayanlar ayrımı, sınıflaşmanın temelini teşkil etmektedir. Yönetici kesim, din adamları ve zengin toprak sahipleri soylular grubunu oluştururken, küçük toprak sahipleri, özgür olup toprağı olmayan kesim ve köleler soylu olmayanlar grubunu oluşturmaktadır.¹⁴ Bu sınıflaşma, toplumun belirleyici ögesi olmuştur. Vernant'a göre, Yunanistan'da özgür yurttaş ile köle arasındaki bağlantı, her birinin konumunun diğerinin işlevi olarak tanımlandığı bir icattır. Özgür yurttaş olmadıkça köle de yoktur.¹⁵ Bu, bireyin toplum içindeki yerini/rolünü belirlemesi ve buna dayanarak kendisinin bilincine varması açısından tarih düşüncesini etkilemiştir. Öte yandan bu ayrım, Eski Yunan dünyasında, soylu sınıfa özgü bir kültürün oluşturulmasının da sebebi olmuştur. Bu düşünce, kültürün ürünlerinin soylulara ait olduğu fikrini beraberinde getirmiştir.

Vernant'a göre –dönemin kültür anlayışına da etki edecek şekilde-, beysoyluların¹⁶ diğerleri üzerindeki üstünlük ve özerklik ülküsü, kent olgusunun Yunan düşün dünyasındaki rolü ile ilişkilidir.¹⁷ Nitekim kent¹⁸ olgusu, aynı zamanda soyluluğu içermektedir. Bir dönem soyluluk, özellikle zenginlikle ilişkili olmuş, zenginlik de toprak mülkiyetine dayanmıştır. Mülkleri ellerinde bulunduran az sayıda aileden, aristokrat sınıfı oluşmuş ve soyluluk babadan oğula geçmiştir. Ancak VIII. ve VII. yüzyıllarda önemli dönüşümler baş göstermiş, özellikle kolonileşme ve ticaretin artmasının da etkisiyle, orta sınıfların güçlenmesi ve aristokratlara karşı küçük toprak sahibi köylülerin birleşmeleri, aristokratların orta sınıfa yeni haklar vermesini sağlamıştır.¹⁹ Söz konusu haklar, kent yaşamı etrafında birleşmiş bireyler arasında eşitliğe doğru bir adım atılmasının da olanağı olmuştur.

Vernant da, bu süreci kent ile eşitlik olgusu arasındaki ilişkiye göre açıklamaktadır. Ona göre, özellikle VI. yüzyılda ülke-kent anlayışının şekillenmesi ile, kent içindeki tüm yurttaşlar ortak bir merkez etrafında toplanmışlar ve kamu yaşamını

¹³ Bkz.: Bıçak, a.g.e., s.23.

¹⁴ A.e., s.23.

¹⁵ J.P. Vernant,, **Eski Yunanda Söylen ve Toplum**, Çev. Mehmet Emin Özcan, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.83-84.

¹⁶ Vernant bu ifadeyi aristokrat sınıf için kullandığı izlenimi vermektedir.

¹⁷ Vernant, a.g.e., s.84.

¹⁸ Polis, şehir devleti.

¹⁹ Bkz.: Bıçak, a.g.e., s.23.

biçimlendiren kurumlardan eşit ölçüde yararlanmışlardır. Kurumlar, kültürün yapıtaşları olduğundan, bu süreçle birlikte, kurumların ortaklığı üzerinden kültür ürünleri de soylulara özgü olmaktan çıkarak, sıradan halka da açılmıştır. Vernant'a göre bu açılım, ülke-kent olgusuyla gelen yeni düşünsel çevre ile yaratılmış ve bu konudaki en önemli adım abecesel yazı yoluyla atılmıştır.²⁰ Bu adım, kültürün belli ailelerin ayrıcalığı olmadan ortaklaşa sayılmaya başlamasını beraberinde getirmiş ve bu demokratik çevre, yurttaşlar arasındaki eşitliğe katkı sağlamıştır.²¹

Breisach da başka bir açıdan, *polis*'in, yani şehir devletin ortaya çıkışıyla, Yunan dünyasının uğradığı değişikliğin üzerinde durmuş, bu dönemde Yunan sömürgecilerin, özellikle de Ön Asya sahilindekilerin, bir dizi farklı görenek ve inanca sahip kültürlerle karşılaştıklarında, Helen kimliklerini hatırladıklarını ve her ne kadar Yunanlıların üstünlük duygusu, bu kültürlerle kaynaşıp bütünleşmelerine sınır koyduysa da dışarıda büyük ve değişken bir dünyanın bulunduğu bilgisinin, Yunan düşüncesini etkilediğini aktarmıştır.²²

Başka kültürlerle karşılaşmanın ve kültürün öğelerinin ortaklaşa sayılmaya başlamasının düşüncelerin dönüşümüne sağladığı katkı kayda değerdir. Vernant, söz konusu katkının, siyasal yetkenin kamuya açılmasına koşut olduğunu ve kültürün öğelerinin kamuya açılmasının²³, düşüncelerin evrimi üzerinde belirleyici sonuçları olduğunu dile getirmektedir. Ona göre, bir zamanlar, kimi ailelerin ayrıcalığı olarak kıskançlıkla gizli tutulmuş olan bilgiler, düşünsel yordamlar, artık kamusal alanda gün ışığına çıkacaktır.²⁴ Siyasetin kuralları -tanıtım, özgür tartışma, kanıtlayarak tartışma- düşünsel işleyişin kurallarına dönüşecektir. Hakikat artık gizemli esinle açıklanmayacaktır. Öğretiler, açığa vurulacak, eleştiriden, tartışmadan geçecek, kanıta dayalı usavurma biçimine bürünecektir.²⁵ Söz konusu bu gelişmeler, şüphesiz tarih düşüncesine de derinden yansımıştır. Tarihin soylulara yönelen bir etkinlik olarak anlaşılmasının önüne engeller çıkmıştır. Ancak, Eski Yunan toplumunun yetiştirdiği tarihçilerin bu dönemde tümüyle soylulara yönelik tarih anlayışından kopmuş olduklarını ve hızlıca bilimsel bir tarih anlayışını benimsediklerini iddia etmek güçtür.

O dönemdeki insan anlayışının etkisiyle özellikle, Homeros nezdinde birer tarihçi ve aynı zamanda eğitmen olarak görülen ozanlar anlattıkları destanlarda, soylulara hitap etmek ve kahramanların eylemlerini dile dökmek durumundaydılar. Ozanlar destanlarında sıradan olayları anlatamazlardı; onların, gençlerin eğitiminde pay sahibi olacak şekilde kahramanlık örnekleri vermeleri, savaş hikayeleri anlatmaları, anla-

²⁰ Bkz.: Vernant, a.g.e., s.84-85.

²¹ A.e., s.85.

²² Ernst Breisach, **Tarih Yazımı**, Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 25-26.

²³ Kültürün öğelerinin kamuya açılması ile Vernant, kültürel ürünlerin toplumdaki etkilerinin tüm yurttaşlar tarafından paylaşılmasını, kültür üzerinden eşitliğin sağlanmasını kast etmektedir.

²⁴ Bkz. Vernant, a.g.e., s.85-86.

²⁵ A.e., s.86.

türken de eğlendirmeleri gerekiyordu. Nitekim destanların dinleyicileri sıradan halktan olmaktan çok soylulardan oluştuğundan, sosyal tabakalaşma tarihsel düşüncenin gelişim aşamalarında tüm toplumsal dönüşümlere rağmen önemli bir yer tutuyordu. Barnes, söz konusu tabakalaşmaya bağlı kalan dönemin tarih anlayışında, önde gelen yurttaşların, kendi ailelerini seçkin bir soya dayandırarak nüfuzlu olma arzusundan kaynaklanan kişisel dürtülerinin de etkili olduğunu aktarmaktadır.²⁶

Breisach, Eski Yunan'da tarih düşüncesinin gelişimi açısından önem taşıyan ve uzun süre etkili olan "soylular tarihi" anlayışının, dönemin tarih düşüncesini yansıtmak bakımından önemli bir isim sayılan Homeros'un İlyada'sında da örneklediğini söylemektedir. Ona göre İlyada'da anlatılan olaylarda tüccarların, zanaatkarların, köylülerin çok az rolü vardır ve dinleyiciler, destanın asıl dramatik özünü oluşturan, Akhilleus'un öyküsüne, onun gücüne, yiğitliğine, güzel ahlakına, çılgın tutkusuna ve acı kaderine, ayrıca diğer kahramanların ona ilişkin edimlerine, soylu kadınların ıstıraplarına, ilah ve ilahelerin entrikalarına vurgunlardır.²⁷ Bu durum, dönemin tarih anlayışını etkileyen bir diğer kültürel özellik olarak çok tanrılı din anlayışı ile de bağlantılıdır.

Tarihsel ürünler olarak değerlendirilen ve ozanlar tarafından aktarılan destanlarda çok tanrılı din anlayışının etkisi sıklıkla görülmekte ve tarih anlatısı çoklukla tanrılar ve kahramanlar üzerinden sürdürülmektedir. Yine İlyada bu konuda geniş bir malzeme sunmaktadır. Truva Savaşı'nın öyküsünü aktaran İlyada'da, halkın durumu, kurumlar, kronolojik sıralama gibi unsurlar sıklıkla göz ardı edilerek, bazen adaletli, bazense ahlakdışı bir şekilde insani olayları yönlendiren tanrıların ve onların ihtiraslarıyla aldıkları kararların yönlendirdiği kahramanın durumu ön planda tutulmaktadır. Kranz'a göre, bu malzeme, Homeros'un dünyasının baştan aşağı tanrılarla dolu olan esrarlı bir dünya olduğunu göstermektedir; ancak burada insan istencinin de önemi vardır, bu istenç kahramanca davranmada olduğu gibi acılara katlanmada da kendini gösterir.²⁸ Kahraman burada örnek alınması gerektir ve destandaki rolünü oynarken çoğunlukla tanrıların idaresi altında olsa da, kendi istencini de zaman zaman kullanmaktadır. Böylelikle çoğunlukla tanrıların oyuncağı haline gelmiş olan ama zaman zaman iradelerini kullanarak hareket etmelerine yine tanrılar tarafından izin verilen kahramanlar, hem anlatının zevkle dinlenmesini sağlar, hem de gençlere, bir ideal yurttaş tipi sunarlar. Bu durum, tarihin o dönemdeki amacına oldukça uygundur. Nitekim tarih henüz, bugünü yönlendirmede veri sağlayabilecek, geçmiş sistemli şekilde araştıran bir disiplin olarak görülmekten uzaktır. Breisach, tarihin o dönemdeki konumunu şöyle açıklamıştır:

Geçmişteki olayların, hali hazırdaki olayları etkileyebileceği fikri, ozanların ve dinleyicilerinin düşüncesinden çok uzaktı. Bildikleri tek şey, geçmişteki kahraman-

²⁶ H.E.Barnes, **A History of Historical Writing**, 2.bs., Dover Publications, New York, 1962, s. 27.

²⁷ Breisach, a.g.e., s. 22-23.

²⁸ Bkz.: W.Kranz, **Antik Felsefe**, Çev. Suad Y.Baydur, 2.bs., Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1994, s. 1.

ların, hali hazırdaki insanlara öğrettiği, bütün zamanlar için geçerli olan ülküler ve erdemlerdi.²⁹

Breisach'ın aktardığı gibi o dönemin tarih anlatısı, eğitici ve ahlaki bir rol üstlenmek durumunda kalmıştır. Tabii ki bu rol, korku duygusunu canlandıracak bir öge ile desteklenmelidir ve bu öge doğal olarak Tanrı(lar) olmuştur. Tarihe yüklenen amaç doğrultusunda Tanrıların Yunan düşün dünyasındaki rolünü eserinde yansıtan önemli ozanlardan biri de Hesiodos'tur. Hesiodos, özellikle *Theogonia*'da evrenin oluş aşamalarını anlatırken, Eski Yunan dünyasının tipik bir özelliği olarak her duygu ve kurumun bir Tanrı ile karşılanmasının örneğini sunmakta ve aynı zamanda köken açıklaması yapmaktadır. Bu nedenle *Theogonia* bir tarih çalışması sayılabilir. Zira Hesiodos, *Theogonia*'da evrenin oluş sürecini, tanrıların özellikleri ile görevlerini ve insanın ortaya çıkışını ele alarak, evrenin ve evrensel güçler olan tanrıların tarihini ortaya koymuştur.³⁰ Ancak Hesiodos'la birlikte tarih anlatımında bir dönüşüm olduğu da sezilmektedir. Zira o, *Theogonia*'da diğer ozanlardan farklı olarak yalnızca şiirsel ve zevk veren bir anlatımla gençleri eğitmek, soyluları eğlendirmek amacı taşımadığını hissettirmektedir. Yine onun yapmış olduğu çağlar bölümlemesi de bir anlamda Yunan tarih düşüncesini Tanrıların ve kahramanların tarihi olmaktan çıkarıp, bu düşünceye insanlık özelliğini yüklemekte ve böylece sıradan halka da hitap edebilecek bir tarih anlayışı sunmaktadır. Breisach, Hesiodos'un çağlar bölümlemesini şöyle aktarmaktadır :

Hesiodos, insan topluluklarının ortak geçmişini vurgulamış ve bunu beş çağa (ırka) ayırmıştı : İnsanların tanrılar gibi, hiçbir iş tutmadan, tasasız ve ıstıraplı yaşamadıkları ve yaşlanmadan, huzur içinde öldükleri Altın Çağ ; yaşama, kıyasıya bir zulmün ve şirazeden çıkmış bir savaş tutkusunun egemen olduğu ve insanların her kutsal şeye başkaldırıp, genç yaşta öldükleri Gümüş Çağ ; olağanüstü bir bedeni güç ve gayrete sahip bir ırkın, durmadan savaşarak kendini yok ettiği Bronz Çağ; soylu kişilerin ve yarı tanrıların yer aldığı fakat maalesef bu ırkın da savaşla kendini tükettiği, ki bu savaşlardan biri de Homeros'un Troya Savaşı'ydı, (herhangi bir madenle belirlenmemiş olan) Kahramanlar Çağ ve nihayet, sıkıntıdan, adaletsizlikten ve genel olarak kötülükten, yaşlanmaktan ve ölümden başka bir şeyin bulunmadığı, Hesiodos'un ve sıradan insanların dönemi, Demir Çağ.³¹

Hesiodos'un çağlar bölümlemesi, Yunan kültür dünyasında insan anlayışı üzerinden tarihe bakışın değişmeye başladığının bir göstergesi olmalıdır. Ayrıca Hesiodos'un, daha sonra özellikle Hıristiyan tarih anlayışında sıkça rastlayacağımız bir fikir olan, tarihsel süreçte bir gerileme, bir düşüş olduğu fikrinin tohumlarını atmış olduğu da söylenebilir. Nitekim Hesiodos'un bu bölümlemesinde insanlar, altın çağdan demir çağa doğru bir düşüşü gerçekleştirmektedir. Hesiodos'un bu bölümlemesi,

²⁹ Breisach, a.g.e., s. 24.

³⁰ Bıçak, a.g.e., s.50-51.

³¹ Breisach, a.g.e., s.25.

tarihi soylulara yönelik anlatılar dizgesi olmaktan ve onu tanrılarla kahramanların eylemlerinden ibaret kılmaktan uzaklaştıran önemli bir adımdır.

Eski Yunan tarih düşüncesinde sınıflı toplum yapısı ve Tanrılar ile kahramanların rolünün tarih anlatısındaki durumu, bilimsel tarihçiliğin oluşmasına kadar bu tarih anlayışının, Collingwood tarafından "yarı tarih" (quasi-history) olarak adlandırılan teokratik tarih ve mitosun³² örneklerini sunduğunu savunmamıza izin vermektedir. Teokratik tarih anlayışının ve mitosun tarih anlayışındaki etkisinin Herodotos ve Thukydides'le birlikte yitirmeye başladığını göreceğiz. Ancak bundan önce, kendisine Yunan tarihçiliğinde ilk isim olma özelliği atfedilen Homeros'un ve ondan sonra bilimsel tarihin ilk adımlarını atmış olan Yunan tarihçilerinin rolünü incelemekte fayda olacaktır.

III. Yunan Tarihçiliğinde/Tarih Yazıcılığında İlk Adımlar : Homeros ve Bilimsel Tarihe Giden Yolu Açan Yunan Tarihçileri

Homeros destanları Eski Yunan'da tarihçiliğin/tarih yazıcılığının ilk örneği olarak gösterilmekte ve Homeros, Eski Yunan'da tarih düşüncesinin ortaya çıkışında pay sahibi ilk isim olmakla taçlandırılmaktadır. Barnes, Grekler arasında ilk dikkate değer tarih yazıcılığının Homeros'a atfedilen şiirlerde bulunduğunu ve en azından, kültür ve topluma ilişkin bir bilgi kaynağı olarak, Homerik şiirlerin, geleneksel Grek tarih yazımının alan ve içeriğinin önemli malzemelerini barındırdığını söylemektedir.³³

Söz konusu şiirleri içeren Homeros destanlarının Yunan tarih yazıcılığındaki ilk örnekler olarak gösterilmesinin nedeni, özellikle dönemin kültürel niteliklerini yansıtmış olmalarıdır. Yukarıda da söz ettiğimiz gibi bu destanlar, hem dinleyicileri eğlendiren, hem de ahlaki mesajlar vererek tarihsel anlatının o dönemdeki amaçlarına hizmet eden unsurlardır. Breisach'a göre, bu özellikleri nedeniyle Homeros destanları toplumsal bir rol üstlenmişler, aynı zamanda kutsal sayılmışlardır. Bunun nedeni ise, Eskiçağda Yunanlıların, büyülenmiş gibi hiç bıkmadan sürekli bunları okuyarak, özellikle gençlerin eğitiminde çok faydalı olduklarını düşünmeleridir.³⁴ A.Erhat ve A.Kadir'in yorumuna göre, Yunanistan'da eğitimin Homeros destanlarının üzerine kurulduğu herkesçe bilinen bir gerçektir, yani yalnız Atina değil, bütün Yunan devleti Homeros'u bir çeşit kutsal kitap gibi, her türlü bilginin özü diye benimsemişlerdi. Yunan insanı din olsun, politika ya da askerlik olsun, gemicilik ya da hekimlik olsun, çeşitli bilgileri öğrenmek için, Homeros destanlarına başvurur, daha doğrusu a'dan z'ye kadar ezbere bildiği bu destanları canlı bir kitaplık gibi içinde taşırdı.³⁵ Bu özellikleri sebebiyle Homeros destanları hem edebi hem didaktik hem de tarihsel niteliktedirler. Pirenne'e göre, İlyada'yı tarihmiş gibi okumaya başlayan herhangi birinin

³² Bkz.: Collingwood, a.g.e., s.14-15.

³³ Barnes, a.g.e., s. 26.

³⁴ Breisach, a.g.e., s. 21.

³⁵ Homeros, İlyada, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul, Can Yayınları, 24. bs., 2008, s. 10.

onda tam bir kurgu bulacağı, ama eşdeğer biçimde, İlyada'yı kurgu olarak okumaya başlayan birinin de onda eksiksiz bir tarih yapıtı bulacağı söylenmiştir. Tüm tarih İlyada destanının bu kapsamına benzer, bütünüyle kurgusal öğeyle üstesinden gelinemez.³⁶

Homeros'un bu çok yönlü eserlerinin tarih yazıcılığının ilk örnekleri olarak görülmesi, dönemin özelliği olarak, tarihsel hikayelerin dinleyiciye ya da okuyucuya hem zevk vermesi hem de ders vermesi gerektiği düşüncesine bağlıdır. Nitekim o dönemde, tarihsel bilginin toplumsal amacını hiç göz ardı etmeyen Yunanlı tarihçiler için dinleyiciler üzerinde istenilen etkiyi yaratacak tarzda yazmak çok önemliydi : Geçmişin öyküsü olarak tarih, her şeyden önce ders ve ilham vermeliydi (ara sıra eğlendirebilirdi de). İlyada, insanlara kahramanlık çağından, onun ilahlarından ve kahramanlarından söz ediyor, soylu ve doğru davranışları yüceltiyordu. Bu özellikleri nedeniyle Collingwood, Homeros'un yapıtlarını efsane, hatta büyük ölçüde teokratik efsane olarak nitelendirmiştir.³⁷ Yani Homeros destanlarının Yunan dünyası açısından değeri, bu dünyanın kültürel özelliklerini sunmanın yanı sıra, verdiği kahramanlık örnekleridir. Sözelimi, Hegel'e göre Yunan tasarımının önünde yüzen en yüksek şekil Akhilles'tir – Şairin oğlu, Truva Savaşının Homeros tarafından betimlenen genci. Homeros da Yunan dünyasının onda yaşadığı öğedir, tıpkı insanın havada yaşaması gibi.³⁸ Bu bakış açısıyla düşünülüğünde Homeros'un, Yunan dünyasının belirgin özelliklerini destanlarında sunarak, dönemin tarih anlayışına ciddi bir hizmette bulunduğunu söylemek gerekir. O, bir anlamda, Eski Yunan insanının kendisini yansıtmaktadır. Öte yandan, Homeros'un destanlarında aktardığı tarihsel veriler, kullandığı üslup ve yazma biçimi, dönemin tarihçiliğinin de temel özelliklerini yansıtmaktadır; ancak bütün bunlar bilimsel bir tarihin oluşmasında yetersiz kalmaktadır. Zira Homeros'un İlyada'sı olayların hangi tarihte olduğunu aktarmamıştır; çünkü kahramanlık öykülerinin gelişiminde bu çok da önemli değildir. Ancak yaşanan dönüşümlerle birlikte zamana ilişkin bir farkındalığın oluşması, bu destanlardaki anlatımdan fazlasını gerektirmiştir.

Breisach, MÖ 500 civarında Yunanlıların, zamanda devamlılık ve bunun yanı sıra yılların, içinde yaşadıkları zamandan başlayıp en uzak geçmişe kadar kesintisiz olarak birbirini izlediği bir tarih kavramını yokladıklarını söylemektedir.³⁹ Yukarıda söz ettiğimiz gibi Hesiodos, yapmış olduğu çağlar bölümlenmesi ile, tarihçilikte zaman anlayışının rolünün belirmesinde önemli bir adımı atmış bulunmaktaydı. Ancak, Breisach'ın aktardığına göre bilinçli olarak bu adımı atan ilk isim, Miletoslu Hekataios olmuştur. Yunanistan'ın antik dönemi üzerine bir eser yazmış olan Hekataios,

³⁶ H.Pirenne, **Tarihçiler Ne Yapmaya Çalışıyorlar?**, ss.115-128; Meyerhoff, a.g.e. içinde, s.115.

³⁷ Bkz.: Collingwood, a.g.e., s.18.

³⁸ Hegel, a.g.e., s.168.

³⁹ Breisach, a.g.e., s.27.

tarih yazımında coğrafyanın kullanılmasına önem vermiştir.⁴⁰ Ayrıca, *Soylar* adlı yapıtında, zaman sorunu üzerine eğilmiş ve o güne dek belli bir tarih düşülmemiş olan mitler çağıyla insanlık çağını birbirine bağlamak için, aradaki uzun boşluğu kesintisiz bir kuşaklar silsilesiyle doldurmaya çabalamıştır.⁴¹ Öte yandan, hem Yunan nesrinin hem de eleştirel düşüncenin geliştiği yer olan Milet'te doğmuş olan Hekataios'un tarih çalışmalarında eleştirel bir tutumu benimsemesi, yine Eski Yunan dünyasında tarihçiliğin gelişimi açısından önem taşımaktadır.⁴² Breisach, ayrıca, Hekataios'un, *Soylar* adlı eserinde, efsane ve destan geleneğini insani boyutlara indirme çabası güderek, hem Yunanlıların efsanelerinin birbirini pek tutmadığı yönünde görüş bildirdiğini ve hem de bu hikayelerin kendisine gülünç geldiğini söylediğini aktarmaktadır.⁴³ Hekataios, Doğu'da gerçekleşen olayların kronolojisine uygun olmadıklarından dolayı Yunan mitlerinin savunulamaz olduğunu göstermek için, Fenike ve Mısır başta olmak üzere, Doğu topraklarında yapılan kapsamlı açıklamaların sonuçlarından faydalanmıştır.⁴⁴ Bu düşünce tarzı, tarihçilikte geleneğin hakimiyetini eleştirerek ezme ve gerçek bir tarih bilincinin ilk adımlarının atılmasını sağlamak açısından oldukça önemlidir.

Hekataios'un çalışmalarıyla etkilediği bu tablo çerçevesinde tarih yazıcılığı gelişmeye başlamış, Herodotos ve Thukydides'e giden yolu açacak başka çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında, özellikle zaman sorununu ön plana almak bakımından önem taşıyanlardan biri, Pindaros'un şiirleridir. Pindaros, şiirlerinde zamanın üç boyutuna da yer vermiş ancak en çok geçmişten söz etmiştir. Ona göre geçmiş çok uzundur ve içinde sayısız olayı barındırır. Bu olayların kayıtlara geçirilmesi gerekmektedir. Ancak, geçmiş olayları keşfetmek kolay değildir. Bu nedenle, Pindaros insanlara sık sık şairleri ve *Logoi* yazarlarını dinlemeyi tavsiye etmiştir.⁴⁵ Pindaros, şairlerin geçmişe ilişkin anlatılarını güvenli bulsa da, efsane için aynı şeyi düşünmemiştir. O, efsanelerin yapısında görülen tutarsızlıkları tespit etmiş, yeni şekilleriyle olayları değerlendirmiş ve belli sonuçlara varmıştır. Bu özellikleriyle Yunan tarihçiliğinde önemli bir yer kazanmıştır.⁴⁶

Herodotos ve Thukydides'e giden yolu açan çalışmalar bunlarla sınırlı kalmamıştır. 5. yüzyıl ortalarında Lampsakuslu Charon ile Miletoslu Dionsius, Pers tarihinden derlemeler yapmışlar, aynı dönemde Karyandalı Scylax tarihe dayalı ilk biyografiyi yazmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında Sicilyalı Antiochos ilk tarihi yazarak Yunanlılara

⁴⁰ Bkz.: J.B.Bury, **Ancient Greek Historians**, The Macmillan Company, New York, 1909, s.12.

⁴¹ Bkz.: Breisach, a.g.e., s.27.

⁴² Bkz.: Bıçak, a.g.e., s.120.

⁴³ Breisach, a.g.e., s.31

⁴⁴ A. Momigliano, *Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri*, Çev. Güneş Ayas, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011, s.43.

⁴⁵ Bıçak, a.g.e., s.53.

⁴⁶ A.e., s.55.

adamıştır.⁴⁷ Yine beşinci yüzyılda, Lidyalı Ksantos, kendi milletinin geçmişini Kral Kroisos'un düşüşüne kadar kayda geçirmişti. Daha o tarihte, geçmişte mit niteliğinde olan veya olmayan insani olayları, deprem ve kuraklık gibi tarih düşülebilen ve unutulmaz doğa olaylarıyla ilişkilendirmeye çalışmış; Midillili Hellenikos ise, *Troika*'sında, kuşakları sayarak olayları tarih sırasına koymaya çalışmış ve bundan hareketle, Troya'nın düşüşüne yaklaşık MÖ 1240 tarihini atmıştı. Hellenikos, *Attika Tarihi*'nde, sırf kuşakları saymanın ötesine geçerek yeni bir başvuru aracı olarak kentlerde ve tapınaklarda kayda tutulmuş olan görevliler listesini önermişti. Kendisi ayrıca Argos listesini kullanarak, Yunanlıları, Sicilyalıları ve Romalıları ilgilendiren (Roma'nın kuruluşu da dahil) bir yığın olayı tarih sırasına koymaya çalışmıştı. Hellenikos'un listeleri tarihsel belge olarak kullanma fikri, Yunan tarih anlayışı açısından oldukça önemli bir adımdır; ancak Breisach, birbirinden ayrı pek çok listenin nasıl bir zamansal sıralamaya alınması gerektiğine ilişkin o dönemde bir fikir üretilemediğini aktarmaktadır.⁴⁸

VI. yüzyıl ve sonrasında gelişmeye başlayan bu tarih çalışmalarının önemli bir yönü de, Homeros destanlarından farklı olarak, pek çoğunda nesir kullanılmış olmasıdır; yani geçmişe bakıştaki değişimle birlikte tarih anlatımında nazım türünden nesir türüne geçiş meydana gelmiştir. Nitekim nesir, Homeros'un ve ozanların kahramanlık tarihlerine uygun düşmüyordu; fakat ilahların ve kahramanların soyağaçlarını çıkarmakta kullanılan, dramla ilgisiz düzenleme ve kataloglamada işe yarıyordu.⁴⁹

Tüm bu gelişmeler, Herodotos ve Thukydides'e giden yolu açmış, bu iki isimle birlikte Yunan tarihçiliğinde bilimsel tarih araştırması değer kazanmaya başlamıştır. Şimdi Herodotos ve Thukydides'in Eski Yunan'da tarih düşüncesine ne tür katkıları olduğunu görmek konumuz açısından uygun olacaktır.

IV. Yunan Tarihçiliğinde/Tarih Yazıcılığında Bilimselliğin Adımları:

Herodotos ve Thukydides

Herodotos ve Thukydides, Eski Yunan dünyasında tarih teriminin anlamının bilimselliğe doğru kaymasında payı olan iki isimdir. Özlem, Herodotos ve Thukydides'le birlikte tarih teriminin anlam içeriğinin değiştiğini belirtecek şekilde, *istoria* sözcüğünün, 18. yüzyılın ortalarına kadar devam eden bir çift-anlamlılık kazandığını söylemektedir. Yani artık *istoria* hem doğal olgular hakkındaki tanıklık bilgisi (ki, Aristoteles sözcüğü *emperia*'yı da içerecek biçimde kullanmıştır), hem de insanî-toplumsal olaylar hakkındaki *haber-bilgi* olarak anlaşılmaya başlamıştır.⁵⁰

Özlem'in aktardığına göre, *istoria* sözcüğünü sadece doğal olaylara ilişkin birikim bilgisi anlamı ile sınırlamayıp insanların ve insan topluluklarının başından ge-

⁴⁷ Bkz.: A.e., s.121.

⁴⁸ Breisach, a.g.e., s.28.

⁴⁹ Breisach, a.g.e., s.35.

⁵⁰ Bkz.: Özlem, a.g.e., s.22.

çenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamında ilk kez Herodotos'un kullandığı görülür.⁵¹ O, böylece *istoria* terimini ağızdan ağıza aktarılan veya bizzat yaşayarak tanık olunan insanî-toplumsal olaylar hakkında da kullanmış oluyordu ki, *istoria*, insanî-toplumsal olayları aktarma ve kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamını ilk kez kazanmış bulunuyordu. Daha sonra ise Thukydides, *istoria* sözcüğünden sadece bir aktarma ve kaydetme işini değil, aynı zamanda geçmişte kalan insanî-toplumsal olayları *değerlendirme* ve *yorumlama* etkinliğini de anlayacaktır.⁵² Ancak terimin kazandığı bu anlamlar birdenbire oluşmuş değildir. Herodotos ve Thukydides'in tarih yazma ve anlatma biçimlerinde Eski Yunan dünyasının yukarıda sözünü ettiğimiz kültürel-toplumsal özellikleri de zaman zaman göze çarpmaktadır. Sözelimi, Herodotos ve Thukydides tarih anlatılarını tümüyle mitostan arındırmış sayılamazlar. Zaten insana yönelik araştırma olarak tarih, Antik Yunan dünyasının temel ilgi odağı olarak doğaya yönelik olan, başka deyişle birer kozmos anlayışı örneği olan mitoslardan bağımsız tutulamayacağından, dönemin tarihçilerinin, mitosları tarih anlatılarına ekleyerek, evreni açıklama tarzındaki dönüşüme de katkı sağladıkları göz ardı edilmemelidir. Ancak mitosların tarih anlatımındaki etkisinin giderek azaldığını da söylemek gerekir. Collingwood, bunun örneğini göreceğimiz Herodotos ve Thukydides'in, bizi Yunan tarihçiliği açısından yeni bir dünyaya soktuklarını, tarihi, efsaneden araştırmaya doğru yönlendirdiklerini ve bilimsel tarihe giden adımları bu şekilde attıklarını savunmaktadır.⁵³ Şimdi bu iki tarihçinin bizi yönlendireceği söz konusu yeni dünyanın özelliklerini onların tarih anlayışları bağlamında görmeye çalışalım.

Herodotos

Bilimsel tarih yazıcılığına doğru giden süreçte Herodotos belkemiği durumundaki isimdir. Onu bilimsel tarih anlayışının başlangıcına yerleştiren unsur, öncelikle -yukarıda da belirttiğimiz gibi- tarih terimine yüklemiş olduğu anlamdır. O, kitabının ön-sözünde tarih çalışmasını ne amaçla yaptığını söylerken bu anlamı şöyle sunmaktadır:

Bu, Halikarnassoslu Herodotos'un kamuya sunduğu araştırmadır. İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve gerek Yunanlıların, gerekse barbarların meydana getirdikleri harikalar bir gün adsız kalmasın, tek amacı budur; bir de bunlar birbirleriyle neden dövüşürlerdi diye merakta kalınmasın.⁵⁴

Herodotos'un, tarih çalışmasının amacını belirten bu sözleri tarihin kabaca tanımını da vermiş olmaktadır: İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve geçmişe ilişkin olaylarla ilgili merak edilenler öğrenilsin diye yapılan araştırma. Böylelikle Herodotos, tarih teriminin anlamını farklı bir boyuta taşımıştır. Herodotos'un salt

⁵¹ A.e., s.22.

⁵² Bkz.: Özlem, a.g.e., s.22.

⁵³ Bkz.: Collingwood, a.g.e., s.17-18.

⁵⁴ Herodotos, **Tarih**, Çev. Müntekim Ökmen, 5.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006, s. 5.

bir soruşturma ya da araştırma anlamına gelen *history* sözcüğünü kullanması, kendisinden önce günün öykülerinin yazıya dökülmesi etkinliği olan lolografıyı sonlandırmasını sağlayarak onu tarihçiliğin babası konumuna getirmiştir. Öte yandan, Herodotos, tarihte hakikati aramıştır. Aynı zamanda Herodotos için tarih, esas anlamına uygun olarak insancıldır (humanistic). Herodotos'un amacı, insanın yapıp etmelerini betimlemektir. Kendisinin de anlattığı gibi onun hedefi, geçmişteki eylemlerin unutulmaması, gelecek kuşaklarca da bilinmesidir, yani insanın insanı bilmesine hizmet etmektir.⁵⁵

Herodotos'un söz konusu hizmeti gerçekleştirme kaygısıyla bağlantılı olarak, onun *Tarih*'iyle birlikte, sıradan halkın yaşam tarzı, kültürel özellikleri ve eylemleri de tarih anlatısında yer almaya başlamıştır. Yine tarihin Yunanlılara özgü anlatılar dizisi olma özelliği zayıflamış, Yunan dışı toplumlar anlamında barbarların yapıp etmeleri de tarihin konu alanına girmiştir. Ayrıca Herodotos, yukarıda sözünü ettiğimiz Yunan tarihçilerinin açtığı yolu takip ederek tarih anlatısında coğrafi özellikler ile gelenek-göreneklere de değinmiş, kültürün öğelerinin tarihçilikte göz ardı edilemeyeceğinin mesajını vermiştir. Başka deyişle, Herodotos'un *Tarih*'inde adı geçen tüm halklar, gelenekleri, adetleri ve yaşam tarzlarıyla birlikte ele alınmıştır; kahramanlık hikayelerine yer verilse de bunlar genellikle önyargısız ve tarafsız olarak yazılmıştır; öte yandan anlatının kaynağını oluşturan savaşlar yalnız Paris, Achilleus, Zeus, Aphrodite gibi kahraman ve ilahların savaşları değil, sıradan halkın savaşlarıdır; etnografya ve coğrafyaya önem verilmiştir. Bütün bu özellikleri ile Herodotos, kültürel tarihin babası olarak görülmektedir. Herodotos, Yunan kibrini bir kenara bırakarak, barbar halkların yaşayışları ve adetlerinden, kimi zaman övgüyle söz ettiği için, tarih araştırmasının boyutlarını genişletmiştir. Bıçak, Herodotos'un *Tarih*'inin kapsam açısından oldukça geniş olduğunu dile getirmektedir. Kitapta genel konu Pers-Yunan ilişkileri olmakla birlikte, Herodotos, Mısır, Babil, İran, Anadolu, Trakya, İskitler ve Yunanistan gibi bölgenin en önemli ülkelerini gezerek onlar hakkında bilgiler derlemiştir. Sözü edilen ülkelerin coğrafyalarını, iklimlerini, şehirlerinin yerleşme biçimlerini, dini inançlarını, geleneklerini, siyasi yapılarını, giyim kuşamlarını, ordu şekillerini, çeşitli konulardaki efsanelerini konu edinmiştir.⁵⁶ Barnes, Herodotos'un tarihe kattığı bu özellikler nedeniyle aynı zamanda antropolojinin gelişmesinde etkili olan bir isim olduğunu söylemektedir. Ona göre Herodotos barbar olmayanlarla ilgilendiği kadar, barbarlarla da ilgilendiği için, sadece tarihin babası olarak kabul edilmez, antropolojinin de babası olarak kabul edilir.⁵⁷

Herodotos'un tarih düşüncesine ve tarih araştırmasına getirdiği bu gibi yeniliklerin yanı sıra, geleneğin izlerini de taşıdığını söylemek gerekir. Sözgelimi Herodotos'un aktarıcılığında tarih, geçmişe ilişkin araştırma olma özelliğini korurken, aynı

⁵⁵ Bkz.: Collingwood, a.g.e., s.19.

⁵⁶ Bıçak, a.g.e., s. 123.

⁵⁷ Barnes, a.g.e., s. 28.

zamanda destansı tarih anlatılarında gördüğümüz, ders verme özelliğini de terk etmemiştir; yalnız Herodotos'ta bu ders verme biraz şekil değiştirmiştir. Artık sadece soyluların, tarih anlatıcılığı aracılığıyla, kahramanların hayran olunası özelliklerinden ilham alarak eylemesi beklenmiyordu; Herodotos *Tarih*'i, geçmişe ilişkin tecrübeleri ortaya koyarken, sıradan halka da bir ders verme, onları ve hatta gelecek nesilleri aydınlatma amacı taşıyordu. Bu aydınlatma da, geçmişin keşfi ile gerçekleşebilirdi. Herodotos *Tarih*'inin geleneğin izlerini taşıdığını düşündüren bir başka özelliği, efsanelerden, kehanetlerden, Tanrılardan ve mucizelerden bu eserde hala söz edilmesidir; hatta bazen Herodotos, her ne kadar efsanelere inanmadığı izlenimi verse de, kaynağa bağlı kalmak adına onları aktarmaktan geri durmaz. Sözgelimi o, *Tarih*'inde Skythler'in kökenlerini nasıl açıkladıklarını aktarırken, onların kendi geçmişlerini, ülkeleri boş durumdayken orada yaşamış olan ilk kişi olduğuna inanılan ve Jupiter ile Borysthenes'in oğlu olan Targitaos'a dayandırdıklarını ancak bunun kendisine pek de akla uygun gelmediğini söylemektedir.⁵⁸

Bu örnekte görüldüğü gibi Herodotos, her ne kadar mitolojik öğeleri tarih anlatımında kullansa da, bunu, anlattığı halkların kökenlerini ve adetlerini aydınlatma amacı dışında yapmamıştır. Herodotos, olaylar hakkında bilgi aldığı kişilerden duyduğu efsaneleri aktarsa da bunun ötesine geçmemiştir. Herodotos'un anlattığı olaylarda önemli olan çoğunlukla insanın rasyonel eylemleridir; onda sözgelimi Homeros'un Truva Savaşı anlatısında rastladığımız türden tanrısal müdahalelere yer verilmemekte ve kehanetlere sıkı sıkıya bağlı kalınmamaktadır. Herodotos'un anlatısında insan, kendi kaderini kendisi belirlemektedir. Pers Savaşları'nın başlangıcı ve sonraki seyri, -her ne kadar kahinlere sıkça danışılmış olduğu bildirilse de- Kserkses ve diğer komutanların kendi hırsları, arzuları ve eylemleri ile şekillenmiştir. Yalnız Herodotos burada Perslerden duyduğu bir hikaye olarak, Kserkses'in, önceden çok hevesli olduğu Yunan seferine çıkmaktan vazgeçtiği sırada, arka arkaya iki gece gördüğü rüyada aldığı uyarının etkisiyle harekete geçtiğini ve ordusunu Yunanistan'a götürmeye karar verdiğini anlatmaktan çekinmemiştir.⁵⁹ Yani o, kehanet ve rüyalara da insanın rasyonelliği ile birlikte yer vermektedir. Ancak bunu, seyahatleri sırasında halkların yerlilerinden aldığı bilgilere dayanarak aktarmaktadır. Herodotos, olayları aktarımı sırasında getirdiği yorumlarla özgün bir anlatım tarzı yaratmış ve bütün duyduklarını tarafsız bir şekilde bildirmiştir. Onun tarafsız kalmaya çalışması, esas olarak, kullandığı yöntemin yazılı belgelerden çok sözlü anlatımlarla şekillenmiş olmasıyla ilgilidir. Momigliano'ya göre, Herodotos, yazdığı tarihi esas olarak sözlü kanıtlara dayandırmayı tercih etmiştir ve kullandığı metodun kendisi, yazılı kanıtlardan ziyade sözlü kanıtlara dayanmaktadır.⁶⁰ Ancak bu durum, tarihsel bilginin güvenilirliği soruna yol açan etkenlerdendir.

⁵⁸ Herodotus, **History**, Trans.by William Beloe, Vol. II, Print.by Luke Hansard, London, 1806, IV/5.

⁵⁹ Bkz.: Herodotus, **Tarih**, VII./12.

⁶⁰ Momigliano, a.g.e., s.49.

Herodotos tarih bilgisi açısından doğruluk/güvenilirlik problemini önemsemiştir. O, pek çok yerde, kendisine aktarılanların doğru olup olmadığını sorgulamıştır. Herodotos henüz olaylara ilişkin kanıtlar verebilen bir tarih çalışmasını başlatmış değildir ancak, görgü tanığı kimselerden edindiğı bilgileri anlatırken genellikle, olayın taraflarının görüşlerini ayrı ayrı vermiş ve kendisi de güvenilir bulmadığı noktaları belirtmiştir. Ayrıca, kesinlik açısından, birincil kaynaklardan edindiğı bilgileri, ikincil kaynaklardan edindiklerinden daha güvenilir bulduğu görülmektedir.⁶¹ Momigliano'ya göre Herodotos'un metodu, anlamasının veya düzeltmesinin mümkün olmadığı şeyleri gizlemeyen ve insanlığın (veya insanlığın büyük bir kısmının) kendini çarpıtılmamış bir aynada görmesine imkân sağlayan bir adamın metodudur.⁶² Bu metot doğrultusunda o, bazı yerlerde, anlatılanlarla yetinmeyerek kendisinin de konuyu araştırdığını belirtmiş, ayrıca seyahatleri sonucunda öğrendiklerini, gözlemlediklerini de aktarmıştır. Bütün bunlar onun tarihsel yöntem ve doğruluk sorunlarına ilişkin kaygılar taşıdığını göstermektedir. Herodotos'un *Tarih*'indeki şu cümleler bu kaygının göstergesidir :

Şimdi Mısır'ın yerel tarihi hakkında bazı açıklamalar vereceğim; bunlardan bazılarını yerlilerin kendilerinden öğrendim, bazıları yabancılardan aldığım bilgiler; bunlara kendi gözlemlerimi de katacağım.⁶³

Bu kaygısı nedeniyle Herodotos, tarihin bilimselleşmesinde vazgeçilmez önemi olan gözlem ve belge toplama unsurlarının gereğini yerine getirmeye çalışmakta ve böylece kitabının başında bildirdiğı hedefe -topluma yararlı olacak şekilde Yunanlıların ve barbarların eylemlerini araştırmak ve edinilen bilgileri kayda geçirmek yoluyla gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak hedefine- yaklaşmaktadır. Herodotos'taki bu bilinç, onun, bir tarihçide bulunması gereken nesnel tavra sahip olduğunu da göstermektedir. O, bilgisinin yetersiz kaldığı durumlarda yetersizliğini açıkça belirtmiş ve bu nesnel tavrı ile, tarihsel bilgide doğruluğa verdiği önemi göstermiştir.⁶⁴

Herodotos'un tarihçiliğinde gösterdiği bu tutum, Antik Yunan'ın bilgi anlayışına göre güvenilir bilgi alanının dışında kalan tarihin, bilgi çemberine girmesi açısından önemli bir adımdır. Collingwood'a göre Herodotos, ustalıklı sorgulamayla, haber verenin doksa'sından episteme'yi ortaya çıkarabilmiş ve böylece Yunanlıların bilginin olanaksız olduğunu düşündüğü bir alanda bilgiye erişebilmiştir.⁶⁵

Herodotos, toplumun yararına olmasını istediğı bu çalışması ile, tarihsel varlık alanının olaylarının güvenilir bilgisine ulaşarak, hem kendi toplumunda, hem de barbar halklarda bir tarih bilincinin oluşmasına hizmet etmek, bir toplumsal hafıza oluşturmak istemiştir. İşte tüm bu saydığımız nitelikler, Herodotos'un çalışmasının

⁶¹ Bkz.: Bury, a.g.e., s.70.

⁶² Momigliano, a.g.e.,s.50.

⁶³ Herodotus, **History**, Vol.I, II/147.

⁶⁴ Bkz.: Bıçak, a.g.e., s. 125.

⁶⁵ Bkz.: Collingwood, a.g.e., s. 28.

tarih düşüncesi ve tarih yazıcılığının gelişimindeki temel rolünü aydınlatmaktadır. Breisach, Herodotos'la birlikte tarih yazımının dünya üzerinde genel bir araştırma ve inceleme olmaktan çıkıp, geçmiş olayların araştırma ve incelemesine dönüştüğünü söyleyerek, Yunanlıların bu dönüşüm ile tarih kavramının yaratıcısı olduklarını savunmaktadır.⁶⁶

Herodotos'un tarihçiliğinin, tarihin bilimselleşmesine sağladığı tüm bu katkıların dışında bazı eksikleri de vardır. Breisach Herodotos'un tarihçiliğinin eksikliklerini ve gelişme seyrini şöyle aktarmaktadır:

Herodotos bile ... Lidya, Pers, Mısır ve Yunan tarihleri arasında birleştirici bir bağ görmediği için, bunları tarihsel bütünlük içinde ele almamıştı ... Zaman zaman doğuluların ve Yunanlıların zaman cetvellerini bağdaştırma çabaları, özellikle de Mısır hanedanları listesiyle giriştiği deneylerde başarısızlığa uğramıştı ... Ancak İonların başkaldırısından sonradır ki Herodotos kronolojisi belli bir sistematığe oturur.⁶⁷

Breisach'ın dile getirdiği gibi Herodotos tarih anlatımında bazen zamansal bütünlüğü ortaya koyamamış, kronolojik sıralamalarda her zaman başarılı olmamıştır. Bury de, Herodotos'un Yunan tarih yazıcılığında kronoloji problemiyle baş etme cesareti gösteremediğini yazmakta ve bunun, doğu kaynaklarındaki sistemin Yunan geleneğine senkronize edilmesindeki güçlükten kaynaklandığını düşünmektedir.⁶⁸ Momigliano, Herodotos'un, aktardığı olaylarla doğru kabul ettikleri arasında kesin bir ayırım yapmamasını da bir eksiklik olarak göstermekte ve bu konuda Herodotos'un eleştirildiğini söylemektedir.⁶⁹ Öte yandan yukarıda söz ettiğimiz gibi, efsaneyi tümüyle saf dışı bırakmaması da Herodotos'un bilimsel tarihin oluşmasına doğru attığı adımın sağlamlığını şüpheye düşürür görünmektedir. Ancak geçmişte olup bitmiş olayların bir aktarıcısı durumunda olan ve bunu yaparken "makuliyet" ya da "inandırıcılık" gibi nesnel ve rasyonel ölçütler gözetilen Herodotos, Yunan dünyasının geleneksel mitoslarında yapılan işin de bir ölçüde aynı amacı gözettiğinin farkında olsa gerektir.⁷⁰ Bu nedenle Herodotos, belki de amaç birliği nedeniyle mitosların aktarımında kendisine serbestlik tanımıştır ama yine de, onları tarihsel güvenilirlik açısından sorgulamaktan geri durmamıştır. Bu durum da onu, bilimsel tarih yazıcılığı konusunda ilk isim olmaktan, *historia*'nın anlamını belirleyerek Eski Yunan'da tarihe bakışı dönüştürmekten ve tarihsel bilginin güvenilirliğini savunmaktan alıkoymamıştır. Kendisinin aynı yoldaki takipçisi Thukydides olmuştur.

⁶⁶ Breisach, a.g.e., s. 60.

⁶⁷ A.e.,s.28.

⁶⁸ Bury, a.g.e., s.73.

⁶⁹ Momigliano, a.g.e., s.51.

⁷⁰ S. Uslu, **Yunan Mitosunun Aklileştirilmesi Bağlamında Yunan Tarih Yazıcılığı**, Kutadgubilig-Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi, 20.Sayı, Ana Yayınevi, İstanbul, 2011, ss.195-211, s.203.

Thukydides

Thukydides'in bilimsel tarihe giden yolda tarih terimine yüklediği anlam, Herodotos'la benzerlik taşımaktadır. Thukydides, tarihin gelecek nesiller tarafından yararlı bir biçimde kullanılabilir ve ders alınabilecek olayların doğru bir anlatımı olduğunu düşünmektedir.⁷¹

Thukydides de Herodotos gibi, tarihi insanlı hale getirmiş, insan eylemlerinin tarihini yazmıştır. Ona göre tarihsel gerçeklik insanın kendisine bağımlıdır ve ancak insan eylemleri incelenerek anlaşılabilir. Thukydides, her türlü insani etkinliğin temelinde insanın, yararını ya da çıkarını temin etmeye yönelik tabii güdüsünün yattığını düşünmektedir. Çıkar ya da yarar, elbette insan aklının işleyişinin de temel motivasyonudur. Tek tek insan bireyleri için geçerli olan bu durum, elbette insan bireylerinin toplamından müteşekkil olan her türlü beşeri yapılanma için de aynen geçerli olacaktır. O halde bu anlayışta tarihsel olaylar devletlerin, sitelerin, siyasi yapıların karşılıklı çıkar arayışlarının bir sonucudur, tarih ya da gündelik yaşam, çıkarların birbirleriyle çatıştığı sürekli bir mücadele ortamıdır ve güç uygulamaları bu çıkarlar savaşında meşru bir hak olmaktadır.⁷² Thukydides'in tarih anlayışında her şey insan aklının, insani çıkarları elde etmek ve düzenlemek yolundaki tabii eğiliminin bir tezahürüne dönüşmüştür.⁷³ Thukydides tarihsel gerçekliği, insan doğasında bulunan değişmez nitelikler ve insan yaşamını yönlendiren tarihsel yasalarla ilişkilendirmiştir.

Thukydides'e göre, insanların yaşamını ve olayları, kesin yasalar yönetir. Bu yasalar, tanrılar tarafından bile değiştirilemez. Thukydides'e göre bugünü anlayan kişi, insan doğasının nasıl işlediğini de anlar. Bugün yaşananlardan, geleceği öngörmek için faydalanmak mümkündür ve benzer şekilde bugün yaşananlar geçmiş anlamanın da anahtarıdır.⁷⁴ Thukydides'in bu fikirleri ile, tarihteki olguların rasyonel şekilde açıklanabileceği görüşünde olduğu söylenebilir. Bundan ötürü, yazarımız, olayları açıklarken doğüstü ya da tanrısal güçlerden söz etmez. Onun getirdiği bilimsel tarih anlayışının temeli, doğada olduğu gibi insan yaşamında da belirli yasaların geçerli olduğunun kabul edilmesidir. Tarih insanlara ilişkin bir gerçektir. İnsanların ve toplumun etkinliğinin bir sonucudur.⁷⁵ Collingwood, tarihte yasalılığa yüklediği rol nedeniyle Thukydides'i, psikolojik tarihin babası olarak nitelendirmektedir. Ona göre psikolojik tarih ise aslında tarih değil, özel türden bir doğa bilimidir. Bu tarihin baş amacı, yasaları, psikolojik yasaları tasdik etmektir. Bir psikolojik yasa ise, olaylar arasındaki ilişkileri yöneten değişmeyen bir kuraldır.⁷⁶ Thukydides, tarihte işleyen bu yasaların insanın akli aracılığıyla kavranabileceğini düşünmektedir. Böylelikle o,

⁷¹ Thukydides, **Peloponnesos Savaşı**, Çev.Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.12.

⁷² Bkz.: Uslu, a.g.e., s.206.

⁷³ A.e., s.207.

⁷⁴ Momigliano, a.g.e., s.51-52.

⁷⁵ Thukydides, a.g.e., s.12.

⁷⁶ Collingwood, a.g.e., s.29-30.

tarih anlayışında, aklın tarihsel süreçteki egemenliğini Herodotos'tan daha fazla ön planda tuttuğunu söylememize de olanak tanımaktadır. Bu açıdan tarih düşüncesi-nin tarih bilimine doğru ilerleyişinde belki de Herodotos'tan daha büyük bir adım atmış olmaktadır.

Thukydides'in tarihsel olayları anlatma biçimi de insana odaklıdır. O, olayların anlatımında ayrıntılara inmekten hoşlanır, açıklamalar yaparken ele aldığı çeşitli halkların kurumlarını, törelerini ve karakterlerini göz önünde tutar. Tarihte, genel yasaların geçerli olduğunu kabul etmekle birlikte, devletlerin yönetilmesinde, büyük insanların belli bir ölçüde rolü ve etkisi olduğunu da unutmaz.⁷⁷ Böylelikle o, tarihin insancıl hale getirilmesine ciddi bir katkı sağlamış olmaktadır.

Thukydides, tarih anlatısında insanı ön plana alarak, tanrıların veya kahraman-ların tarihini geri plana itmiştir. Breisach'ın aktardığına göre Thukydides, ilahların hiçbir zaman insan yaşamındaki olayların seyrini doğrudan etkilemedikleri görüşün-deydi. Gene de insanların kaderlerini belirleyen kimselerin çokluk ilahlara, kâhinle-re veya falcılara olan inançları tarafından yönlendirildiğini kabul etmiş, fakat bunu tasvip etmemiştir. Mamafih ara sıra Thukydides'in de kararsızlık geçirdiği görülür. Anlatısının başında Peloponnesos Savaşı'nın büyük bir savaş olduğunu söyledikten sonra, şiddetli depremleri, kıtlığa yol açan kuraklıkları, veba salgınını ve güneş tutul-malarını bunun habercisi olarak gösterir. Fakat daha ileri incelemelerinde, artık bu gibi olgulara yer vermez. Savaşı ve imparatorluğu, insan yaşamının yapısından kay-naklanan güçlere dayanarak yorumlar. Tutkular, yanlış hesaplar ve şirazeden çıkmış hırslar, insanları ve başarılarını yıkıma uğratar. İlahlara gelince, Thukydides, onlardan söz etme gereği duymaz.⁷⁸ O, Peloponnesos Savaşı'nı anlatırken, Homeros ve Hero-dotos'tan farklı olarak, savaş sahnesini tutkuların çarpıştığı bir dram sahnesi olarak ele almamıştır; Thukydides, bir kez elde edilen gücün devletlerin kaderini nasıl ta-yin ettiğini gösteren incelemesinde, savaşlar ve kolektif insan yaşamını yapılandıran güçler arasındaki bağlantılara işaret etmiştir.⁷⁹ Bu açıdan onun tarih anlatısının daha gerçekçi olduğu söylenebilir. Yani Herodotos'la birlikte tarihsel olayların anlatımında ilahlardan sıradan halkın eylemlerine doğru görülen dönüşüm, Thukydides'le daha da şekillenmiştir.

Collingwood'a göre Thukydides, tarihin insani amacı ve kendini açığa vurma iş-levi üzerinde durmakla bir bakıma Herodotos'u geliştirir, çünkü Herodotos kanıttan söz etmemektedir ve onun kanıt hakkında ne düşündüğünü yapıtının bütününden çıkarmak bize bırakılır; ama Thukydides tarihsel araştırmanın kanıta dayandığını, "kanıtın ışığına baktığım zaman" diyerek açık bir şekilde söyler.⁸⁰ Bu söylem, onun tarihsel doğruluğa verdiği önemi göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Yine

⁷⁷ Bkz.: Thukydides, a.g.e., s.13.

⁷⁸ Bkz.: Breisach, a.g.e., s.32.

⁷⁹ A.e., s.33.

⁸⁰ Collingwood, a.g.e., s.19-20.

onun, olayları sıralarken, o çağda kullanılan çeşitli takvimlerin yaratacağı karışıklıktan kurtulmak için mevsimlerin art arda gelişine dayanan özel bir kronoloji kullanmış olması da yöntem anlayışında tarihsel doğruluğa verdiği önemi vurgulamaktadır.⁸¹

Thukydides'in bir başka önemli özelliği, çağının tarihsel verilerini sunmuş olmasıdır. O, tüm çalışması boyunca inatla kendi çağının tarihini izlemiştir; bu da Peloponnesos Savaşı'nın araştırılması ve sergilenmesi anlamına gelmektedir.⁸² O, Peloponnesoslularla Atinalıların savaşının öncelerden daha önemli ve anılmaya değer olacağını söyleyerek, neden kendi döneminin olaylarını aktardığını kitabının başında açıklamış olmaktadır.⁸³ Breisach'a göre, böylelikle Thukydides, Yunan tarihini, geçmiş zamanların ve başka yaşamların geniş bir araştırması olmaktan uzaklaştırıp *polis*'in çok dar dünyası ve içinde yaşadığı dönem üzerinde yoğunlaştırmıştı. Çalışma sahasını, dönemler ve yöreler açısından sınırlayan Thukydides, devletlerin kaderini belirleyen güçleri araştırırken, sahasını enine boyuna çözümlenmiş ve anlatmıştı.⁸⁴ Breisach'a göre, onun tarih çalışmasında, devlet yönetimindeki görevlilere savaş, demokrasi ve imparatorluk siyasetinin klinik bir incelemesi sunulurken, alınması gereken derslere işaret edilmişti. Ancak, olayları doğru ve isabetli bir biçimde verme tutkusuna karşın, Thukydides, tarihi, bir entelektüel düşünce konusu olarak almamıştı. Gene onca doğruluk ve isabet tutkusuna karşın, bir kez bile olup bitenleri tam olarak yeniden canlandırmaya yeltenmemiş, geçmişin araştırılmasında gözetilen toplumsal amaca sıkı sıkıya bağlı kalarak eski zaman tarihçileriyle aynı safta yer almıştı.⁸⁵ Breisach'ın Thukydides'i eski zaman tarihçileri ile aynı safa yerleştirmesinin nedeni, Thukydides'in, belki bilinçli olarak belki de farkında olmadan, kendi dönemi ve toplumunun tarihine yönelerek, -toplumun yararına olacak şekilde- tarihi yeniden Yunanlıların bir kısmının ilgi alanına giren seçkin bir niteliğe büründürmesidir.⁸⁶ Yine onun Herodotos'la benzer şekilde, tarih anlatımında yöntem açısından önce kendi gözlerine ve kulaklarına, sonra güvenilir tanıkların gözlerine ve kulaklarına güvenmeyi tercih etmiş olması da⁸⁷, Breisach'ın değerlendirmesini haklı çıkarır niteliktedir.

Vernant da, Thukydides'in, kendi çağının aktarıcısı olduğunu, onun tarihsel söyleminin, geleneğin dondurduğu söylen biçiminin dışında başka türlü ulaşılamayacak kadar uzak bir geçmişi bir yana bıraktığını ve Thukydides'in kendisinin tanık olmuş olabileceği ya da her birini yeterli sağınlıkla soruşturabileceği kadar yakın bir tarihin olgularıyla yetindiğini aktarmaktadır.⁸⁸ Ancak yine de Vernant'a göre, Thukydides'de, olguların belirlenmesi sırasında gösterilen doğruluk kaygısı, ülke-kent yaşa-

⁸¹ Bkz.: Thukydides, a.g.e., s.13.

⁸² A.e., s.30.

⁸³ Thukydides, a.g.e., I /I.

⁸⁴ Breisach, a.g.e., s.36.

⁸⁵ A.e., s.36-37.

⁸⁶ A.e., s.37.

⁸⁷ Bkz.: Momigliano, a.g.e., s.53.

⁸⁸ Vernant, a.g.e., s.198.

mı boyunca ortaya çıkan değişiklikleri (savaşlar ile siyasal devrimler) anlatırken açık olmak isteği, "insan yaradılışının" olayların örüsündeki, olaylara anlaşılabilirlik veren düzeni ortaya çıkaracak kadar yeterince kesinlikle tanınması gibi özellikler, onun Herodotos'a karşın ilk gerçek Yunan tarihçisi olarak adlandırılabilmesine olanak tanır ve Thukydides'te, *to mythodes'in*, olağanüstü olanın küçümsemeye geri itilmesi ile birleşir.⁸⁹

Thukydides tarihinin Herodotos tarihinden bir farkı da, Herodotos'un, Büyük Pers Savaşı'nı anlatmakla Yunanlıların şan ve zafer dönemlerinin tarihçisi olmasına karşın, Thukydides'in Peloponnesos Savaşı anlatısı ve incelemesiyle Yunanlıların kendilerini çökertme döneminin tarihçisi olmasıdır.⁹⁰ Ancak bu farka rağmen her iki tarih anlatısı da, halk tabakasının savaşlarını aktarmaktadır ve bu anlatımlarda dil de dönüşüme uğramış, şiirsel deha ve ilhamdan çok, nesir yazma ve inceleme yeteneği işe karışmaya başlamıştır. Geçmişin incelenmesi de bu anlatılarla birlikte sınırları belirsiz ve geniş bir araştırma olmaktan çıkarak, insan deneyiminin anlaşılmasına dayanan ayrı ve kendi başına bir kimlik kazanmış olmaktadır.⁹¹

Tarih araştırmasının kazandığı bu yeni kimlik, tarihçinin üslubunu da etkilemiştir. Breisach'ın aktardığına göre, Herodotos, tarih anlatısında vezin kurallarına uymak zorunluluğundan kurtulmuş, fakat bununla birlikte kafiyenin getirdiği etki-güçünden yoksun kalmıştı. Bu nedenle, dinleyicilerini etkilemek için onların merakını tahrik etmek ve öykülerinde iç gerilim yaratmak zorundaydı. Fakat gene de nesri, yüksek sesle okunacak kadar keyifliydi; bu, öykülerin ağızdan ağıza nakledildiği bir dönemde çok değerli bir özellikti. Fakat en güçlü ve arı nesri, hiçbir surette dinleyicilerine keyif verme amacı gütmeyen ve yapıtlarında "romantik unsurlara" yer vermeyen Thukydides geliştirmişti. Sırf ilginç ayrıntıları değil, tarihin özünü yakalamak konusunda gösterdiği ısrarlı çabanın üslubundaki karşılığı, yalın ve ritmik bir nesirdi ki yüksek sesle okunduğunda dinleyiciler üzerinde şiir etkisi bırakıyordu.⁹² Herodotos'un yumuşak, içten ve inandırıcı üslubuna karşın Thukydides'inki sert, yapmacık, itici sayılmaktadır⁹³ ancak bu üslup yine de açıkça şiirsel bir etkiye sahiptir. Thukydides, anlattıklarında mucizelere pek yer vermemesinin, bunların kulağa hoş gelmesini engellediğini, ancak kendisinin anlatımının okuyucuya zevk vermesi gibi bir kaygı gütmeyeceğini ima etmektedir. O, anlattıklarının büyük olasılıkla kulaklara hoş gelmeyeceğinin farkında olduğunu; ama kendisi için önemli olanın, geçici bir hoşnutluk için duyulup hemen unutulacak şatafatlı bir eser değil, sağlam ve kalıcı yarar sunan bir eser yazmak olduğunu dile getirmektedir.⁹⁴

⁸⁹ A.e., s.198.

⁹⁰ Breisach, a.g.e., s.29-30.

⁹¹ Bkz.: A.e., s.30.

⁹² A.e., s.35.

⁹³ Collingwood, a.g.e., s.29.

⁹⁴ Thukydides, a.g.e., I/XXII.

Thukydides'in tarih anlatısının bu özellikleri arasında tarihin bilimselleşmesi açısından en ilgi çekici olanı, onun kuşkucu yazım stilidir. Thukydides, ilk tarihçiler olarak görülen ozanların anlatılarını güvenilir bulmamış ve bunlardan uzak durulması gerektiğini dile getirmiştir. Onun şu ifadeleri Eski Yunan'da tarihçiliğin ilk örnekleri olarak görülen hikayelere karşı tutumunu açıkça göstermektedir :

Olayları büyüten ozanlara, gerçeğe hizmet etmekten çok kulaklara hoş gelmesi amacıyla kesinlikle kontrol edilmesi imkânsız olayları bir araya toplayan ve sonunda çoğu inanılmaz ve mucizeli bir anlatı ortaya koyan kronikçilere güvenilmeyecek. Verdiğim bilgilerin en güvenilir kaynaklardan geldiği ve eksiklikleri göz önünde tutulursa, yeterli bir kesinlik taşıdığı düşünölmeli.⁹⁵

Thukydides, yetersiz kanıtı dayanan tarih anlatılarını tatmin edici bulmamaktadır. Çünkü ona göre olaylar, üzerinden zaman geçtikçe unutulmaya mahkumdurlar. Bu bakış açısı onun tarih bilgisinin güvenilirliği açısından belgelere de fazla değer vermediğini göstermektedir. Thukydides'e göre belgelere bütünüyle inanmak güçtür. Zira insanlar, geçmiş olayların anlatılarını, bu olaylar ölkeleriyle ilgili bile olsa, incelemeden kabul etmektedirler.⁹⁶ Momigliano'ya göre o, bu düşüncesi nedeniyle belgeleri çok da önemsememiş, en azından aktardığı belgelerin bir kısmına, özel olarak bir şeyi kanıtlamak için değil, sadece hikâyenin bir parçası olarak yer vermiştir.⁹⁷ Böylelikle Thukydides, kendisine olaylarla ilgili tanıklığa dayanan bilgiler verenlerin sözlerini de şüpheyle karşıladığını dile getirmiştir. O, hikayesini yazacağı savaşla ilgili olarak anlatacaklarını, karşısına ilk çıkan kişinin sözlerine güvenerek ya da kendi fikrine göre anlatmanın da doğru olmayacağını düşünerek; yalnız tanıklık ettiği ya da elden geldiğince doğru bilgilerden öğrendiği şeyleri yazdığını söylemektedir. Ancak bunun da güçlüğüne işaret etmekte, olayları görenler aynı olayı farklı biçimlerde anlatabildiklerinden, tuttıkları tarafın çıkarlarına göre aktarabildiklerinden tarih araştırmasının hiç de kolay yürümediğini ifade etmektedir.⁹⁸ Onun bu metodik kaygıları, tarihin bilimselleşmesinde attığı adımları önemli hale getirmiştir.

Thukydides'in söz konusu adımlarına önem yüklememizi sağlayan, kuşkuculuk dışında bir başka önemli yönü ise, yaptığı tarihlendirmelerdir. Thukydides, anlattığı olaylar için bazen yıl bilgisi vermekte, çoğu zaman da "aynı yaz", "aynı kış", veya "aynı döneme doğru" gibi ifadelerle olayları tarihlendirmeye başka deyişle kronolojik bir sıralama vermeye çalışmaktadır.⁹⁹ Bu adım, tarihçilikte zaman bilincinin oluşması açısından büyük önem taşımaktadır.

Thukydides'in tarihçiliğinin tüm bu özelliklerine bakıldığında, onun Eski Yunan'da tarih düşüncesinin gelişiminde ozanların anlatımından bilimsel tarihe ge-

⁹⁵ A.e., I/XXI.

⁹⁶ A.e., I/XX.

⁹⁷ Momigliano, a.g.e., s.53.

⁹⁸ Thukydides, a.g.e., I/XXII.

⁹⁹ Örnek için bkz.: Thukydides, a.g.e., I/CXVIII; IV/VII; IV/CIX; V/LIII vd.

linceye kadarki sürecin son ayağı olduğu ve onun Peloponnesos Savaşı anlatımıyla birlikte artık, tarih yazıcılığının sistematik şeklini almaya başladığı söylenebilir.

Eski Yunan'da tarih düşüncesinin gelişim seyrine, tarih terimine yüklenmiş olan anlamlar, toplumsal özelliklerin tarih düşüncesine etkileri ve tarihçiliğin seyri açısından bakıldığında, oldukça renkli bir tablo ile karşılaşılmıştır. Bu tabloda elde edilen sonuçlardan en önemlisi, Yunan düşün dünyasında tarihe yüklenen anlamların süreç içinde tarih bilincinin oluşmasına ve tarihçiliğin şekillenmesine olanak tanımış olmasıdır.

Bir disiplin olarak tarihin amacı, yaşama dünyasının olguları üzerinden insanı ve insanın evrendeki durumunu geçmiş üzerinden açıklamaktır. Bu açıdan bakıldığında tarih, insanın kendisi üzerine düşünmesinin bir ürünü ve kendi yaratımı olan olguları yorumlamasının bir sonucudur. İşte Eski Yunan dünyasında karşılaştığımız, öncelikle doğaya ve doğa üzerinden insana, dolaylı olarak da onun tarihliliğine yönelik ilgi, insanın, kendi geçmişini bilerek bugününe ve yarınına yön verme isteğine hizmet etmesi açısından göz ardı edilemez. Şüphesiz ki bu ilgi yalnız Yunan toplumuna özgü olmamıştır; ancak bu toplumda üretilmiş olan sorular ve araştırma tarzı, toplumsal özelliklerin etkisiyle de birleşerek tarih düşüncesinin sistematik hale gelmesini sağlamıştır. Bury'ye göre Yunanlılar, insani olayların kaydedilmesinde ilk olmasalar da, bunu yaparken eleştiriye başvurmaları bakımından ilk olmuşlardır ve bu, tarihi (disiplin olarak) onların kurduğu anlamına gelmektedir.¹⁰⁰

Eski Yunan dünyasında doğaya yönelik ilginin bir sonucu olarak tarih terimine yüklenmiş olan ilk anlamlar doğaya ilişkin araştırmaları da kapsamış, daha sonra süreç içinde bu terimin anlamı, ozanlar tarafından şiirsel bir anlatımla dile getirilen hikayelere yüklenmiş, sistematik ve rasyonel bir araştırma ile geçmişin incelenmesi anlamında tarih disiplininin gelişmesi uzun zaman almıştır. Ancak Homeros'la başlatılan ve Herodotos ile Thukydidés'in çalışmalarıyla sonlandırılan Eski Yunan tarihçiliğinin gelişme sürecine bakıldığında, tarih düşüncesinde ciddi bir dönüşümün gerçekleştiği fark edilmektedir. İlk dönemlerde tanrılar ve kahramanlara ilişkin –çoğunlukla gerçeklikten yoksun- hikayeler içeren ve soylu sınıfa yönelen tarih anlatımı, tarihçiliğin gelişmesiyle birlikte, geçmişe ilişkin gerçek hikayeleri eleştirel gözle değerlendirip kayda geçirerek gelecek nesillere aktarma amacı tarafından yönlendirilmiştir. Bu amaç, aynı zamanda insan anlayışındaki dönüşümün de bir temsilcisi sayılabilir. Toplum içinde eşitliğe ve demokrasiye ilişkin adımlar atılması tarihçilerin anlatımlarını da etkilemiş, sözgelimi Herodotos'ta örneğini gördüğümüz şekilde, barbarların tarihi de anlatılmaya başlamıştır.

Eski Yunan tarihçiliğinin gelişim seyri, yine insana bakış açısıyla bağlantılı olarak, tarih düşüncesinde pragmatik kaygıların etkili olduğunu da düşünmemize olanak sağlar. Bury, Yunanlıların geçmişi bilerek geleceğe yön verebileceklerine inanmış ol-

¹⁰⁰ Bury, a.g.e., s.1.

duklarını ve bu fikrin en açık örneğinin Thukydides'in tarih düşüncesi olduğunu aktarmaktadır. Zira Thukydides, geçmişteki olayların kesin bilgisine ulaşmanın, bu olayların tekrarlanma olasılığı kuvvetli olduğu için yararlı olduğunu düşünmüştür.¹⁰¹ Bu durum, tarihçilikte bilimsel adımların atılmasının da önünü açan bir etkidir. Tarihe yüklenen bu değer sonucunda, tarihsel bilginin önemi artmış, dolayısıyla tarihsel araştırmada sağlam temellere dayanan bir yöntem arayışı ön plana çıkmıştır. Güvenilir yöntem, güvenilir bilginin dayanağı olduğundan, özellikle Herodotos ve Thukydides'le tarihe yüklenen anlam ve gösterilen metodolojik kaygılar, tarihin bilimselleşmesi aşamasında dikkate değer hale gelmiştir.

Bütün bunlardan yola çıkarak, Eski Yunan tarih düşüncesinin gelişme seyrine bakıldığında, efsane aktarıcılığından, rasyonel tarih modeline doğru bir ilerlemenin gerçekleştiği iddia edilebilir. Bilimsel tarihe doğru giden yolda, ilk tarihçilerin sunduğu örnekler ışığında, insan eylemlerinin gerçeğe uygun şekilde aktarılma çabasının, sistematik bir disiplin olarak tarihin ortaya çıkmasındaki ana etken olduğu ve ilk tarihçilerin yönteminin de bu etkene uydurulmaya çalışıldığı söylenebilir. Her ne kadar bazı metodolojik eksiklikler olsa da, tarihsel varlık alanında güvenilir bilgiye ulaşma ve bunu gelecek nesillere aktarma amacının, Eski Yunan dünyasında tarih düşüncesinin/tarihçiliğin hikayecilikten bilimselliğe doğru gelişmesi sürecini sağladığı sonucuna varmak mümkündür.

---

¹⁰¹ Bury, a.g.e., s.243.

KAYNAKÇA/REFERENCES

The Oxford Dictionary of English Etymology, Ed. By C.T.Onions, Oxford at the Clarendon Press, Great Britain, 1966

Akarsu, Bedia; **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975

Alston, P. William, vd.; **The Cambridge Dictionary of Philosophy**, Second Edition, Cambridge University Press, USA, 1999

Aristoteles; **Poetika**, Çev. İsmail Tunalı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963

Barnes, Harry Elmer; **A History of Historical Writing**, 2.bs., New York, Dover Publications, 1962

Bıçak, Ayhan; **Tarih Düşüncesi II : Felsefe ve Tarih**, Dergah Yayınları, İstanbul, t.y.

Breisach, Ernst; **Tarih Yazımı**, Çev. Hülya Kocaoluk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009

Bury, J.B.; **Ancient Greek Historians**, The Macmillan Company, New York, 1909

Collingwood, R.G.; **The Idea of History**, Oxford University Press, New York, 1976

Hegel; **Tarih Felsefesi**, Çev. Aziz Yardımlı, 2.bs., İdea Yayınevi, İstanbul, 2010

Herodotus, **History**, Trans.by William Beloe, Vol. II, Print.by Luke Hansard, London, 1806

Herodotos, **Tarih**, Çev. Müntekim Ökmen, 5.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006

Homerus, İlyada, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, 24.bs., İstanbul, Can Yayınları, 2008

Kranz, Walter; **Antik Felsefe**, Çev. Suad Y.Baydur, 2.bs., İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1994

Özlem, Doğan; **Tarih Felsefesi**, 8. bs., İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004

Meyerhoff, Hans; **Zamanımızda Tarih Felsefesi**, Çev. Abdullah Şevki, Hece Yayınları, Ankara, 2006

Momigliano, Arnaldo; **Modern Tarihçiliğin Klasik Temelleri**, Çev. Güneş Ayas, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011

Pirrenne, Hanri; **Tarihçiler Ne Yapmaya Çalışıyorlar?**, Meyerhoff, Zamanımızda Tarih Felsefesi, Çev. Abdullah Şevki, Hece Yayınları, Ankara, 2006 içinde.

Platon; **Kritias**, Çev. Erol Güneş, Lütfi Ay, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2001

Thukydides; **Peloponnesos Savaşı**, Çev. Tanju Gökçöl, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976

Uslu, Serdar; **Yunan Mitosunun Aklileştirilmesi Bağlamında Yunan Tarih Yazıcılığı**, Kutadgubilig-Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi, 20.Sayı, Ana Yayınevi, İstanbul, 2011, ss.195-211

Vernant, J.P.; **Eski Yunanda Söylen ve Toplum**, Çev. Mehmet Emin Özcan, İmge Kitabevi, Ankara, 1996

Wartenburg, Paul Yorck; **Bewusstsein und Geschichte**, 1891, yeni baskı 1956, ss.11-17;-Doğan Özlem, Tarih Felsefesi 8. bs., İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004 içinde.